

Hvem var folket i det tidlige folkestyre?

AF ANNE ENGELST NØRGAARD

SLAGMARK #85

SIDER: 113-131

Med Junigrundloven i 1849 indførtes konstitutionelt monarki i Danmark, der som navnet antyder var en monarkisk styreform, hvor kongens magt var begrænset af en forfatning. I Junigrundloven lyder det, at den udøvende magt er hos kongen og Rigsdagen i forening. Med Rigsdagen fik det danske kongerige en repræsentativ, valgt forsamling bestående af et folketing og et landsting. Dette danner baggrund for, at man ofte taler om 1849 som folkestyrets fødsel, selvom Folketingets lovgivende magt var begrænset af både landstinget og en stærk kongemagt op i det 20. århundrede. Ikke desto mindre var en repræsentativ, valgt forsamling som del af den lovgivende magt et afgørende brud med den enevælde, der havde været gældende i riget i næsten 200 år.

Folkebegrebet havde i årtierne op til omvæltningerne i 1848 udviklet sig til et af de vigtigste politiske begreber i Danmark – hvis ikke dét vigtigste.¹ Folkebegrebet var omdrejningspunkt for store dele af samtidens politiske tænkning, og i 1849 lagde begrebet navn til Rigsdagens andet kammer “Folketinget”. Men hvem var folket for dem, som anvendte begrebet i samtidens kampe om statens styreform? Gennem en begrebshistorisk analyse vil denne artikel sætte fokus på de sociale grænser for

1 Lorenz Rerup, “Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845,” i *Dansk identitetshistorie 2. Et yndigt land 1789-1848*, red. Ole Feldbæk (København: C.A. Reitzels Forlag, 1991), 325-387.

datidens folkebegreb knyttet til den danske kamp om stemmeret i Junigrundloven 1849.

Folkebegrebet er et flertydigt begreb, som kan fortolkes og anvendes med ganske forskellige betydninger, hvilket medfører, at begrebet potentielt kan anvendes politisk fra mange forskellige positioner. Begrebet bliver typisk anvendt med to forskellige, men ofte overlappende, betydninger: en etnisk og en social betydning. Begge disse betydninger blev aktiveret i midten af 1800-tallets kampe om statens udformning, der på en gang var en national og en social konflikt.

Den nationale konflikt omhandlede helstatens fremtid, dvs. hvorvidt helstaten, som bestod af selve kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, kunne bestå som samlet rige i fremtiden. Helstaten var udfordret af nationalistiske strømninger i både kongeriget og i Slesvig-Holsten, men den var også udfordret af tidens liberalistiske ideologi, som ønskede enevælden afskaffet til fordel for et konstitutionelt monarki, hvor folket – og ikke kongen – var bærer af suveræniteten. I den enevældige helstat var det alene kongens person, som bandt riget sammen, så hvordan kunne riget se ud i en situation, hvor folkesuverænitetsprincippet havde erstattet kongens enevælde? Skulle folkesuveræniteten baseres på det danske folk? Eller det danske og tyske folk i forening? Og hvor gik grænserne for disse kategorier? Til hvilket "folk" hørte fx Slesvigerne?

Konflikten om statens fremtid var også en social konflikt om hvem, som skulle opnå politiske rettigheder under den nye styreform. Hvem var det "folk", hos hvem suveræniteten skulle ligge? Hvem udgjorde det folk, som kunne stemme og vælges til "folketinget"? Denne konflikt gjaldt både nationalitetsspørgsmål mellem tysk og dansk samt standsspørgsmål. Skulle bønder og småborgere fx have de samme politiske rettigheder som godsejere og universitetsprofessorer? Henviste "folket" til hele befolkningen, eller var det bare en del af befolkningen, som man opfattede som det egentlige "folk"?

Denne artikel undersøger, hvordan forskellige aktører i grundlovskampen 1848-1849 definerede, hvilke sociale grænser, der skulle være for folket, og hvem der skulle udgøre folket i folkestyret; hvem der fik stemmeret og politisk medborgerkab.

I 1840'ernes Danmark havde det ideologiske netværk, vi kender som de national-liberale, ført an i den politiske opposition mod enevælden med et program om liberalistiske reformer og en nationalistisk politik. Centralt for de nationalliberale

stod idéen om, at staten skulle omskabes med udgangspunkt i "folket" som grundlag for statsmagten. Det tankegods som lå i den nationalliberale opposition kom i høj grad til at definere afskaffelsen af enevælden i marts 1848 og fik også afgørende indflydelse gennem Martsministeriet (marts-november 1848), hvori flere toneangivende nationalliberale profiler tjente som ministre.

I denne artikel undersøger jeg folkebegrebet i konteksten af de sociale kampe om politisk indflydelse, som brød ud umiddelbart efter enevældens afskaffelse. Jeg analyserer, hvordan folkebegrebet blev anvendt af aktører, som tilhørte Bondevennebevægelsen og tidens konservative strømning. Bondevennerne og de konservative aktører udgjorde, sammen med de nationalliberale, de tre dominerende positioner, som kæmpede om de sociale grænser for politisk medborgerskab på Den Grundlovgivende Rigsforsamling fra oktober 1848 til juni 1849. Jeg argumenterer for, at aktører, som hørte til kredsen om Bondevennerne og den konservative strømning, forsøgte at omskrive folkebegrebet, så det i højere grad passede til deres interesser. Artiklen indledes med en karakteristik af det nationalliberale folkebegreb, hvorefter først Bondevennernes- og endelig det konservative folkebegreb analyseres.

FOLKEBEGREBET OG DEN DANSKE HELSTAT

Folkebegrebet var et centralt grundbegreb for 1800-tallets politik, ikke bare i Danmark. I det tyske begrebshistoriske tidsskrift *Geschichtliche Grundbegriffe*s behandling af folkebegrebet og dets nabobegreber, argumenteres der for, at folkebegrebet i 1800-tallet indtog den øverste position i hierarkiet over politisk-moralske værdier i det tyske sprogområde.² Denne position var dog relativt ny. Før tidligt moderne tid havde begrebet ikke haft en politisk betydning og havde primært fungeret som en social betegnelse for de lavere klasser. Med den preussiske filosof Johan Gottfried Herder (1744-1803) ændrede det tyske folkebegreb sig. Herder anvendte ikke folkebegrebet om de laveste klasser, men om nationen selv, hvor folkebegrebet og

2 Fritz Gschnitzer, Reinhart Koselleck, Bernd Schönemann og Karl Ferdinand Werner, "Volk, Nation, Nationalismus, Masse," i *Geschichtliche Grundbegriffe*, red. Otto Brunner, Reinhart Koselleck og Werner Conze, Bind 7 (Stuttgart: Klett, 1992), 284.

nationsbegrebet fungerede som synonymer.³ Hermed blev folkebegrebet en suverænitetskategori, som Ove Korsgaard udtrykker det.⁴

Inden for det danske sprogområde har Ove Korsgaard skrevet den grundigste undersøgelse af folkebegrebet. I *Kampen om folket* følger han folket som begreb og idéhistorisk kategori gennem 500 års dansk historie med særlig vægt på tiden fra 1750 til i dag. Korsgaard analyserer konflikten i 1848 med fokus på nationalitetskonflikten og folkebegrebet. Her var nogle af de centrale stridspunkter, hvorvidt man skulle skabe en nationalstat med udgangspunkt i det danske folk, eller om man skulle forsøge at bevare helstaten, som kunne indeholde forskellige nationaliteter. Andre stridspunkter omhandlede, hvordan man afgjorde, hvem der tilhørte den danske nation, og hvilken konstitution man kunne skabe i de forskelligt afgrænsede stater, man så for sig.⁵

I den danske helstat eksisterede der omkring år 1800 en helstatspatriotisme, som i løbet af 1830'erne og 1840'erne blev erstattet af en national ideologi, som havde "folket" som sit centrum. Inden for den danske helstat udviklede der sig fra slutningen af 1830'erne både en tysksindet slesvig-holstensk ideologi og en dansk national ideologi.⁶

Spørgsmål om nationalitet og statens grænser blev akut aktuelle i marts 1848, da enevælden og helstaten faldt. I løbet af få dage nedsattes en provisorisk slesvig-holstensk regering, slesvig-holstenske revolutionære begik et kup mod fæstningen Rendsborg, og der blev nedsat en liberal regering i København med et nationalt program. Forudsætningen for disse begivenheder var bl.a., at der i 1840'erne havde udviklet sig nogle liberale, nationale bevægelser i kongeriget og hertugdømmerne. I Slesvig var der to nationale bevægelser i 1840'erne, en slesvig-holstensk og en dansk.⁷ De øvre klasser i Slesvig-Holsten var overvejende tysksindede, mens det danske sprog og den danske bevægelse især fandt udbredelse blandt den jævne

3 Gschnitzer et al., "Volk," 316.

4 Ove Korsgaard, *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år* (København: Gyldendal, 2004), 126.

5 Korsgaard, *Kampen om folket*, 268-306.

6 Rerup, "Fra litterær," 326-8.

7 Hans Schultz Hansen, "De nationale bevægelser vinder frem," i *Sønderjyllands historie 2. Efter 1815*, red. Hans Schultz Hansen, Elsemarie Dam-Jensen og Carsten Porskrog Rasmussen (Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2009), 72-90.

bondebefolkning i den nordlige del af Slesvig. Det var således gårdmandsklassen, som førte an i den danske bevægelse i Slesvig.⁸ Bonden Laurids Skau, som blev en drivkraft for den danske bevægelse, nærmest personificerede "den danske" bonde.⁹ I konflikten om statens grænser var sociale og nationale skillelinjer således viklet sammen.¹⁰

Sideløbende med denne konflikt foregik der en konflikt om de sociale grænser for folkebegrebet inden for kongeriget. Denne konflikt beroede på årtiers sociale konflikter, men brød ud i lys lue, da enevælden blev afskaffet i marts 1848, og man skulle afgøre, hvem der skulle have tilgang til politisk medborgerskab i den nye styreform. På grund af treårskrigen (1848-1850) havde hertugdømmerne ikke repræsentanter på Den Grundlovgivende Rigsforsamling, og man besluttede at udsætte spørgsmålet om Slesvigs stilling i forhold til grundloven. Kampen om grundlovsteksten var derfor også bemærkelsesværdigt afkoblet fra nationale spørgsmål, selvom krigen naturligvis influerede betingelserne for debatten.¹¹

DE NATIONALLIBERALE OG FOLKET

I det følgende skal jeg give et kort rids over nogle af de betydningslementer, der lå i det nationalliberale folkebegreb med udgangspunkt i eksisterende forskning. Det var i høj grad det nationalliberale folkebegreb, som bondevener og konservative aktører skrev sig op imod i 1840'ernes politiske debatter.

Betegnelsen nationalliberale anvendes hyppigt om det ideologiske netværk, som spillede en afgørende rolle i dansk politik fra ca. 1835 til 1864.¹² De nationalliberale var ikke et moderne politisk parti; de var snarere et netværk af aktører, som var in-

8 Rerup, "Fra litterær," 379.

9 Claus Bjørn, *Fra reaktion til grundlov. 1800-1850* (København: Gyldendal og Politiken, 1990), 262-267.

10 Hans Scultz Hansen har en grundig analyse af de sociale skel i den nationale konflikt i Slesvig. Hans Scultz Hansen, *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918 som folkelig og national bevægelse*, (Flensborg: Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1990), 95-113; Hansen, "De nationale," 86-88.

11 Lorenz Rerup, "Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866," *Dansk identitetshistorie 2. Folkets Danmark 1848-1940*, red. Ole Feldbæk (København: C.A. Reitzels Forlag, 1992), 359-60.

12 Hans Vammen, *Den tomme stat* (København: Museum Tusulanums forlag, 2011), 107-207.

flueret af liberalistisk og nationalistisk tænkning. De nationalliberale tilhørte typisk det øvre, veluddannede borgerskab og udøvede i perioden stor indflydelse på universitetet samt på den politiske offentlighed som skribenter, udgivere og redaktører for tidsskrifter, småskrifter og aviser.

Jepp Nevers har argumenteret for, at folkebegrebet var det centrale slagord for de nationalliberale i perioden frem mod Junigrundloven. Således identificerer han folkebegrebet som et centralt begreb i Orla Lehmanns og D.G. Monrads politiske taler og skrifter fra 1840'erne, og Nevers viser, at for disse to unge liberale, som i 1848 blev hovedforfattere på grundloven, var "folket" det eneste legitime grundlag for statsmagten.¹³

Slår man op i snart sagt hvilken som helst tekst fra nationalliberal hånd fra vinteren og foråret 1848, vil man se, at "folket" fungerer som et centralt kampbegreb i teksterne. I den dagsordensættende pjece *Ved Thronskiftet 1848* af J.F. Schouw og H.N. Clausen, udgivet i januar 1848, fungerer folkebegrebet som det centrale politiske subjekt, som teksten taler ud fra.¹⁴ Og i en artikelserie om en kommende valglov i februar i det nationalliberale hovedorgan *Fædrelandet* fastslog man gentagne gange, at "det var Folket som saadant, eller med andre Ord, dets fornuftige offentlige Mening, hvis Repræsentation skulde søges ved Valgloven".¹⁵

Folkebegrebet havde et nærmest revolutionerende potentiale i munden på nationalliberale aktører. Det var et samlende begreb for en ubestemt menneskemængde, som kunne flytte magten fra det enevældige system over i et nyt liberalt ministerium. Imidlertid var det dog ikke hele befolkningen, som var inkluderet i det 'folk', de nationalliberale talte om.

Som Povl Bagge har argumenteret for, og andre efter ham, havde D.G. Monrad allerede i 1842 fremsat det synspunkt, at han ønskede en valglov, som overdrog folkets politiske magt til "Folkets Kjerne, den selvstændige og intellektuelle Bestanddel af samme".¹⁶ Med "folkets kerne" henviste Monrad til den dannede og selvstændige

13 Jepp Nevers, *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011), 100-104.

14 J.F. Schouw og H.N. Clausen, *Ved Thronskiftet 1848* (København: Gyldendalske Boghandling, 1848).

15 *Fædrelandet*, 3. marts, 1848. Se også *Fædrelandet*, 10. februar, 1848; *Fædrelandet*, 1. marts, 1848; *Fædrelandet*, 4. marts, 1848.

16 Monrads tekst blev oprindeligt trykt i hans tidsskrift *Flyvende Politiske Blade* nr. 3, 1842. Her citeret efter Povl Bagge, *Studier over D.G. Monrads Statstanker* (København: Levin & Munksgaard, 1936),

middelstand, dvs. borgerskabet, som ved sin indsigt og dannelse kunne hæve sig op over de forskellige sociale interesser og dermed sikre det fælles bedste. Folket skulle således ikke styre sig selv. I stedet skulle "folkets kerne", altså det veluddannede borgerskab, lede landet på vegne af folket. Lederne af staten skulle altså udgå af den befolkningsgruppe, som Monrad selv og de nationalliberale tilhørte.

Grethe Jensen finder en tilsvarende forståelse af folket i et studie af den nationalliberale historiker C.F. Allen og dennes folkebegreb. For C.F. Allen var 'folket' lig med den uskyldige men nationale og frihedselskende almue, altså først og fremmest bønderne. Men fordi almuens manglende dannelse, var den ifølge Allen uegnet til at styre nationen.¹⁷ Folkebegrebet kunne anvendes både om bondebefolkningen for sig selv og som samlebetegnelse for befolkningen. Allen arbejdede således med en idé om et helt og udeleligt folk, som politisk skulle stå under akademikernes ledelse. "Denne tro på sit eget kald til at blive leder var en udbredt tanke blandt de nationalliberale", konstaterer Jensen.¹⁸

De nationalliberale argumenterede altså på den ene side for en ny styreform med udgangspunkt i et folkebegreb, hvor suveræniteten så at sige udsprang nedefra, samtidig med at de opererede med en forestilling om den højere middelstand, akademikernes, som stående i en særlig position til at repræsentere dette 'folk'.

BONDEVENNERNE OG FOLKET

I et studie af folkebegrebet og etnologien opsummerer Tine Damsholt de nationalt sindedes interesse for folket på følgende måde:

I den national-romantiske diskurs var folket ikke bare identisk med borgerne i politisk forstand men også identisk med den kulturelle nation, den historiske, kulturelle og sproglige enhed, som

27-28. Se også: Bjørn, *Fra reaktion til grundlov*, 250-253; Søren Juelstorp, "Den store forfatningsdebat 1841-42," *Historie/Lyske Samlinger* 1, (1995): 67-70; Nevers, *Fra skældsord til slagord*, 103; Bertel Nygaard, "Frihed, enhed og historie. Hegelianisme i dansk politisk kultur i det 19. århundrede," *Slagmark* 50, (2007): 24; Bertel Nygaard, "D.G. Monrads liberale manifest fra 1839," *K&K* 107, (2009): 104ff; Rerup, "Folkestyre og danskhed," 352-4.

17 Grethe Jensen, "Historikeren C.F. Allen og det danske folk," *Fortid og nutid* 31, (1984): 183.

18 Jensen, "Historikeren C.F. Allen," 187.

man mente kunne spores tilbage til de ældste tider. Bondestanden blev her interessant, fordi den betragtedes som tættest på den oprindelige og dermed sande nationale kultur.¹⁹

Denne karakteristik opsummerer fint den nationalliberale tænkning, hvori bondestanden spillede en central rolle. Og i 1840'erne forsøgte nationalliberale aktører netop at skabe alliancer med repræsentanter for bondestanden både i hertugdømmerne, gennem forbindelser til bl.a. førnævnte Laurids Skau, og i kongeriget især gennem Bondevennernes Selskab.

Bondevennernes Selskab var navnet på en forening, som blev stiftet i 1846 på initiativ af københavnske liberale, og som søgte at knytte bondestanden til deres liberale og nationale program. I 1830'erne og 1840'erne havde der været en mobilisering og politisering af bondestanden særligt på Sjælland og øerne, og den organisering, der hidtil havde fundet sted, kom i 1846 til at danne rammen om udbygningen af en samlet bondebevægelse under ledelse af de københavnske liberale. Selskabet havde i udgangspunktet en tæmmende funktion, idet de mere radikale aktører i bondestanden blev frosset ud af selskabet, mens den liberale bestyrelse tilstræbte at skabe en topstyret bondebevægelse med sig selv som bevægelsens ledere – ikke ulig Monrads og Allens idéer præsenteret ovenfor.

Tidligt i 1848 fik selskabet imidlertid en ny bestyrelse, som betød en styrkelse af erfarne landbopolitikere og en svækkelse af de københavnske liberale. Herefter varede det kun få måneder, før selskabet brød med de tidligere allierede i det københavnske borgerskab og indledte en valgkamp til Den Grundlovgivende Rigsforsamling, som havde til formål at vælge erklærede demokratiske kandidater. Det lykkedes selskabet at vinde mere end en tredjedel af stemmerne til forsamlingen, og i grundlovsarbejdet fungerede selskabet som den venstrefløj, der kæmpede for en udbredt stemmeret og et etkammersystem (den mere radikale venstrefløj omkring det københavnske Haandværkerdannelses Selskab og Valgreformforeningen fik kun en enkelt kandidat valgt til forsamlingen og var derefter nærmest fraværende i den resterende grundlovsvalgkamp).

I 1848-49 opponerede aktører, som tilhørte kredsen om Bondevennernes Selskab, gennemgående mod de nationalliberales politikideal om en folkerepræsentation,

19 Tine Damsholt, "Om begrebet "folk" i *Kulturens nationalisering: et etnologisk perspektiv på det nationale*, red. Bjarne Stoklund (København: Museum Tusculanums Forlag, 1999), 18.

hvor særligt de dannede skulle søge at repræsentere alle interesser til det fælles bedste. I stedet ønskede bondevenneaktører at opnå en så stærk numerisk repræsentation af landbefolkningen i fremtidens repræsentative forsamlinger som muligt.

Folkebegrebet var et centralt begreb for de aktører, som hørte til kredsen omkring Bondevennernes Selskab. Det var med udgangspunkt i folkebegrebet, at Bondevennerne argumenterede for en bred stemmeret og etkammersystemet. Her anvendte Bondevennerne folkebegrebet med to forskellige betydninger. Den første betydning var et inkluderende folkebegreb, hvor "folket" henviste til befolkningen som helhed – et samlende begreb for alle stænder. Den anden betydning af begrebet henviste i stedet til et bestemt udsnit af befolkningen, nemlig de lavere klasser, almuen, den uformuende del af befolkningen.²⁰

Disse to betydninger tjente forskellige funktioner i Bondevennernes retorik. Det samlende, inkluderende folkebegreb kunne dels bruges til at illustrere, at folket var ligestillet, hvormed Bondevennerne hermed kunne afvise forsøg på at indskrænke stemmeretten. Siden folket var lige, var der jo ingen grund til, at nogle befolkningsgrupper skulle have flere politiske rettigheder end andre ifølge denne logik. Og derudover havde det inkluderende folkebegreb også den funktion, at Bondevennerne med dette kunne påkalde sig at tale på vegne af hele befolkningen og ikke bare de dele af det, som var medlemmer af selskabet eller havde stemt på selskabets kandidater. Det andet, ekskluderende folkebegreb, som kun henviste til de lavere klasser, havde til gengæld den funktion, at Bondevennerne kunne fremhæve bondestanden som særligt folkelig.

Ved at kombinere de to betydninger af folkebegrebet forsøgte Bondevenner-aktører at iscenesætte sig selv som talsmænd for hele folket (befolkningen), samtidig med at de markerede bondestandens særlige position i den nye styreform. "Efter det danske Folks forholdvise, temmelig ligelige og gennemgaaende demokratiske Udvikling maa Staten og Statsstyrelse dog væsentlig støtte sig til Folkets Masse eller Almuen.", som selskabets formand, jurist Balthazar Christensen, lærer Asmund

20 Dette argument har jeg fremført andetsteds: Anne Engelst Nørgaard, "Hvoraf kommer det, at vi alle ere saa demokratiske som vi ere? – Demokratisk-monarkiske bondevenner i den danske grundlovs-kamp," *Slagmark* 69, (2014): 76-78.

Gleerup og gårdejer Jens Rasmussen Jacobsen argumenterede for på Den Grundlovgivende Rigsforsamling.²¹

I sommeren 1848 førte avisen *Almuevennen* an i et angreb på de nationalliberale og ideen om, at akademikerne skulle repræsentere hele folket. I dette angreb fungerede folkebegrebet som et centralt kampbegreb.²² *Almuevennen* fungerede i 1840'erne som det primære talerør for bondebevægelsen og Bondevennernes Selskab.

I en artikel 28. august 1848 med titlen "Hvo bør vælges til Rigsdagsmedlemmer?" anvendes netop folkebegrebet som et udgangspunkt for at kritisere de nationalliberale og præsentere et alternativt politisk program.²³ De nationalliberale anklages i artiklen for at søge at vinde valgene for sig selv ved at etablere en idé om, at man må være videnskabs- eller statsmand for at være rigsdagsmedlem. Dette opponerer forfatteren imod og argumenterer i stedet for det folkelige:

Naar man hører disse Mænd tale, da skulle man tro, at efter deres Mening burde Rigsforsamlingen kun bestaa af Videnskabs- og Statsmænd [...] Dog, vi ville haabe: at Folkets sunde Sands lader sig ikke vildlede af disse Lærdoms-Hensyn, bort fra det Rette og Sande. [...] Vi skulle mene, at Livets store Bog, der har Erfaringen til Læremester, giver en Kundskab, der har en ganske anderledes Vægt end den døde Boglærdom, og denne sprænglærde Belæsthed. [...] For at see dette, og for at give dette Lovskraft i en ny Forfatning, behøver man ikke at være Statsmand, ikke at have studeret de forskjellige Landes Statsforfatninger, men man behøver kun en oprigtig Kjerlighed til Friheden, og en fast Overbeviisning om dens evige Ret, og en fast Villie til at fremme den, trods alle Professor-Spidsfindigheder og alle højtidelige Besværgelser.²⁴

21 Balthazar Christensen, Asmund Gleerup og Jens Rasmussen Jacobsen, tale trykt i *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*, (København: Bianco Luno, 1848-1849), 21; jeg diskuterer også dette citat i: Nørgaard, "Hvoraf kommer det," 78.

22 Striden mellem *Almuevennen* og det nationalliberale *Fædrelandet* har jeg behandlet tidligere i: Anne Engelst Nørgaard, "Nu kommer Bonden. Bondepolitik mellem social bevægelse og parlamentarisk politik i 1848," *Slagmark* 71, (2015): 129-144.

23 Artiklen står uden angivet forfatter, hvilket var hovedreglen på denne tid. *Almuevennen*, "Hvo bør vælges til Rigsdagsmedlemmer?," 28. august 1848.

24 "Hvo bør vælges?," 28. august 1848.

I artiklen etablerer forfatteren en modsætning mellem folket på den ene side og de boglærde, akademikerne, på den anden. Folket anvendes her tydeligt i den ekskluderende betydning af begrebet, hvor det altså bare henviser til de ubemidlede dele af befolkningen, her specifikt de, som ikke har studeret. "Folket" har i stedet dets 'erfaring', som det har opnået gennem "livets store bog".

Denne etablering af en modsætning mellem folket på den ene side og en uddannet elite på den anden kan, med Ernesto Laclaus begreb, kaldes populistisk. I den populistiske logik konstrueres ifølge Laclau en folkelig pol over for en elite, der, med Allan Dreyer Hansens ord, antagoniseres. Denne populisme står i modsætning til det inkluderende folkebegreb (med henvisning til hele befolkningen), som Bondevennerne som nævnt også anvendte. I stedet deler det ekskluderende – eller, om man vil, populistiske – folkebegreb samfundet op i to poler. Der eksisterer i denne logik ikke et "hele", og folket konstrueres i modsætning til eliten gennem en "aktiv eksklusion af det som folket ikke er".²⁵

Almuevennen var det dominerende talerør for Bondevennernes Selskab i 1848-1849, men i november 1848 oprettedes en ny avis, *Folket*, der var et forsøg på at danne et dagblad for Bondevennerne i hovedstaden, og som ifølge eget udsagn havde flere rigsdagsmedlemmer tilknyttet. Bladet havde da også en tydelig sympati for selskabet og indeholdt bl.a. en længere hyldestartikel til selskabets formand, Balthasar Christensen. Som titlen på bladet antyder, søgte *Folket* at appellere til folkebegrebet.

I *Folket* optræder også et ekskluderende folkebegreb, som især henviser til de lavere klasser. Og bladet erklærede, at det søgte sine læsere i "Folkets større Masse".²⁶ I en artikel fra 10. april 1849 erklærede forfatteren, at "Timen har endelig lydt for denne "den simple Mands" Emancipation, og den vil ikke mere kunne tilbagetrænges".²⁷ Også her blev opstillet en modsætning mellem bladets – "vores" – mening og de boglærde: "[...] vi virkelig kun med Forundring eller Harme have kunnet følge disse lærde og intelligente Herrers vidtsvævende Skildringer og Beregninger, Bestemmelser og Betænkeligheder [...]"²⁸

25 Allan Dreyer Hansen, "Folket eksisterer ikke – derfor har vi populisme. Om Laclaus populismeteori," *Politik* 20, nr. 4 (2017): 15-19; Ernesto Laclau, *On Populist Reason* (London: Verso, 2005).

26 "Subskriptions-Indbydelse paa Folket," *Folket*, 6. november 1848.

27 "Almuens ∴ Fjerdestandens Emancipation," *Folket*, 10. april 1849.

28 "Almuens ∴ Fjerdestandens Emancipation," *Folket*, 10. april 1849.

I både *Almuevennen* og *Folket* blev folkebegrebet altså konstrueret som stående i modsætning til en intelligent, veluddannet elite. I modsætning hertil var "folket" trænet af "livets store bog", hvilket gav det berettiget adkomst til politisk indflydelse. Denne brug af folkebegrebet synes at stå i fuldstændig modsætning til det national-liberale folkebegreb og idéen om, at "folkets kerne", den dannede og selvstændige middelstand, skulle lede landet på vegne af hele folket.

Bondevennerne anvendte altså folkebegrebet som et centralt begreb i deres kamp for en udvidet repræsentation af bondestanden. Dette var knyttet til et krav om, hvad de betegnede som "almindelig stemmeret". Almindelig stemmeret var dog ikke, hvad vi i dag forstår ved begrebet. Således kom det for selv de mest radikale aktører i 1848 slet ikke på tale, om kvinder skulle have politisk medborgerskab. Det var en selvfølge, at kvinder var udelukket – noget, man ikke diskuterede. Således var det, som citatet ovenfor antyder, "den simple Mand", Bondevennerne kæmpede for – men kvinderne og de fattige, de psykisk syge og de tidligere straffede, var der ikke tanke på at inkludere.

I kampen for en udvidet stemmeret anvendte Bondevennerne både et inkluderende og ekskluderende folkebegreb. Bondevenner-aktørerne ønskede på en gang at være talerør for hele befolkningen, samtidig med at retorikken implicerede, at nogle var mere folk end andre. Derudover anvendte flere aktører et positivt konnoteret begreb om "massen" – folkets masse. Det var folkets bredere masse, som staten i fremtiden skulle støtte sig til, lød det. Hermed indeholdt også Bondevennernes retorik hegemoniske bestræbelser.

DEN KONSERVATIVE POSITION OG FOLKET

I grundlovskampen i 1848-49 var der ikke nogen samlet konservativ bevægelse, men snarere en række aktører, som havde det til fælles, at de forholdt sig kritisk til Martsministeriets liberale grundlovsudkast. Denne gruppe aktører stillede sig kritisk til idéen om at inddrage den bredere befolkning i et repræsentativt styre og havde indtil 1848 ofte havde været enevældens forsvarere. Disse aktører tilhørte typisk de store ejendomsbesiddere, herunder godsejerne, og det højere borgerskab. I forskningen er denne gruppe også blevet beskrevet som helstatens forsvarere, altså som modstandere af idéen om nationalstaten. Som vi skal se, kan man finde appeller til 'det danske' hos denne gruppe, men de var dog sjældne.

På den konservative højrefløj finder man imidlertid og interessant nok mange appeller til folkebegrebet. Dette kan umiddelbart synes overraskende, da konservative aktører gennemgående var modstandere af den politik, som blev ført med udgangspunkt i folkebegrebet af nationalliberale og Bondevenner. Konservative aktører var bekymrede for, at den numerisk overlegne bondestand ville vinde majoritet i kommende lovgivende forsamlinger, og at den uuddannede og fattige almue ville bruge denne majoritet til at undertrykke intelligentsiaen og fratage de store ejendomsbesiddere deres ejendom. Derfor argumenterede konservative aktører gennemgående for en begrænset stemmeret.

Når folkebegrebet alligevel blev anvendt hyppigt hos konservative aktører, kan det tyde på, at folkebegrebet i 1848 var blevet et uomgængeligt begreb, som ikke kunne anvendes med en negativ betydning. Folkebegrebet var, som i Tyskland, den højeste politisk-moralske værdi – et begreb, man var nødt til at bekende sig til.

Det mest iøjefaldende eksempel på denne tendens er, at Godsejerforeningen i perioden fra juli 1848 til december 1849 udgav et blad, som fik navnet *Den danske Folkeven*. *Den danske Folkeven* forsøgte, som navnet viser, at appellere både til det nationale og til folkebegrebet.

Godsejerforeningen var blevet stiftet i 1843 på initiativ af sjællandske godsejere, som søgte at skabe en organisation, der kunne modarbejde trykket fra den bondebevægelse, der i 1840'erne argumenterede for en afskaffelse af fæstesystemet og andre feudale rettigheder, som godsejere havde. I 1848 fik Godsejerselskabet en medlemsfremgang, hvilket Niels Clemmensen har tilskrevet det forhold, at gods-ejernes privilegier efter enevældens fald ikke længere var sikret.²⁹

I *Den danske Folkeven* anvendte skribenterne et folkebegreb, der var forskelligt fra både de nationalliberales og bondevennernes.³⁰ Bladet argumenterede ved flere lejligheder, blandt andet i en artikelserie "Hvem er 'Folket'?" for, at folket var sammensat af forskellige dele, og at de tilsammen udgjorde folket – men kun som helhed. Med Quentin Skinner kan man sige, at *Den danske folkeven* forsøgte at foretage en retorisk omskrivning af både de nationalliberales og bondevennernes folkebe-

29 Niels Clemmensen, "Godsejernes organiserede politiske virksomhed under stænderforfatning og Junigrundlov", *Historie* 11, ny række (1974): 33-37.

30 Se også Clemmensens behandling af *Den danske Folkeven* i: Clemmensen, "Godsejernes", 38.

greb.³¹ Således lød det i bladet 8. september 1848: "Alt hvad der ikke er Kongen, er Folket, altsaa Alle, undtagen Kongen (fra den høieste til den Laveste, den Rigeste til den Fattigste, den Lærdeste til den Eenfoldigste) udgjøre Folket, høre til Folket, indbefattes under Benævnelsen Folket." Artiklen fortsatte:

Med hvad Ret kunne de Mange paastaae, at indskrænke Begrebet og Benævnelsen (Folket) til dem alene, og ved Navnet Folket at ville betegne alene den fjerde Stand eller en vis – ligemeget hvilken – Deel af det hele Folk, med Udelukkelse af og til Forurettelse for de andre Stænder eller andre visse Dele af dette samme hele Folk? [...] Ligesaalidt som de saakaldte Dannede alene udgjøre Folket, ligesaalidt og med ligesaalidt Berettigelse kan altsaa Almuen, Bondestanden, Arbejdsstanden, den fjerde Stand eller hvad man vilde kalde den, paastaae eller tiltrodse sig at være Folket, at udgjøre det Hele, at skulde være den fornemmere, vigtigere, mægtigere, styrende Deel.³²

Hermed argumenterede skribenten for, at der ikke var nogle dele af befolkningen, som havde adkomst til at kalde sig "folket" – hverken de nationalliberales "folkets kerne" eller bondevennernes "folkets masse". Folket var kun folket, når hele befolkningen var med. I artiklen udtrykkes bekymring for, at fjerdestanden drevet af "Misundelse", "Misforstand", "Had" og med "Vold" ville søge at udelukke de uddannede og ejendomsbesiddende fra magten og, antydes det, berige sig på deres bekostning – altså ekspropriere godsejernes jord. Derfor måtte der "drages Omsorg" for de forskellige interesser i Valgloven.³³

Ved at understrege at folket var et hele, der bestod af forskellige sociale grupper og interesser, kunne *Den danske Folkeven* således argumentere for, at de store ejendomsbesiddere og intelligentsiaen skulle have særbehandling i den kommende valglov – de var jo også en del af folket og havde derfor ret til repræsentation. Hvis ikke disse "minoriteter" (som de typisk blev omtalt i konservativ retorik) fik en særlig beskyttelse, var der ifølge denne argumentation nemlig en overhængende fare for, at minoriteterne ville blive ofre for den store bondebefolknings majoritet.

31 Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 182-187.

32 "Hvem er 'Folket'?", *Den danske Folkeven*, 8. september 1848. Se også *Den danske Folkeven*, 28. juli 1848, 11. august 1848, 24. oktober 1848.

33 "Valgloven," *Den danske Folkeven*, 5. december 1848.

En lignende brug af folkebegrebet findes i det konservative blad af boulevard-typen, *Flyveposten*. I en artikel om valgloven spurgte skribenten, hvem der udgjorde folket, og konkluderede, at det hverken var "den Intelligente Deel af Befolkningen", som "Videnskabsmanden" ville påstå; at det heller ikke var de ejendomsbesiddende klasser, som disse selv ville påstå; og at det ej heller var de "arbeidende Classer". I stedet var 'folket' dem alle. "Alle udgjøre de Folket, men ikke hver for sig, nei, FOR-ENEDE TIL EET STORT FÆLLES HELE."³⁴

En tilsvarende retorik findes hos en række forskellige aktører, bl.a. filosofen P.M. Stilling. Stilling udgav i december 1848 en pjece, som kritiserede Martsministeriets grundlovsudkast for at være alt for vidtgående. Heri konstaterede han, "At Hele Folket hersker, vil nu sige, at en Deel af Folket hersker".³⁵

Det var således med udgangspunkt i ider om ligeværd og ligeberettigelse, minoritetsbeskyttelse og et ligestillet folk, at konservative aktører i 1848-1849 argumenterede for, at der måtte være begrænsninger på stemmeretten, og at den intelligente og ejendomsbesiddende del af befolkningen skulle have særskilt adkomst til repræsentation og indflydelse i staten. Dette understreger folkebegrebets-, og i en bredere forstand også en demokratisk diskurs, sejrsgang i det politiske sprog i midten af 1800-tallets Danmark. Det var således ikke med udgangspunkt i begreber om privilegier, særlig adkomst til magten, nedarvede rettigheder eller lignende, at konservative aktører argumenterede for deres særstilling i staten, men derimod med udgangspunkt i de samme begreber, som blev brugt af andre grupperinger til at kræve enevældens afløsning og folkestyre.

Hvor folkebegrebet altså blev anvendt med positive konnotationer til at kræve minoritetsbeskyttelse for professorer og godsejere, anvendte konservative aktører i stedet de negativt konnoterede begreber "massen" og "mængden" (og variationer af disse) til at betegne de lavere sociale grupper i befolkningen. Dette ses fx i en pjece udgivet af overretsassessor Otto Müller, som tidligere havde hørt til det nationalli-

34 "Valgloven," *Flyveposten*, 7. marts 1848.

35 P.M. Stilling, *Kritisk Protest mod Udkastet til Danmarks Statsforfatning*, (København: Universitetsboghandler C.A. Reitzel, 1848), 42. Bertel Nygaard har hos filosofiprofessor F.C. Sibbern identificeret et lignende tanksæt i en artikelrække fra 1840, hvori Sibbern udfolder en forestilling om en forbedret samfundsudvikling, der bl.a. bygger på en opfattelse af 'folket' som et organisk hele sammensat af forskellige sociale grupper og regionale forskelligheder. Bertel Nygaard, "Konservativ utopi? F.C. Sibberns politik i 1840," *Temp* 5 (2012): 61.

berale netværk, men som i 1848 indtog en mere konservativ position. I denne pjece advarede Müller mod, at grundlovsudkastet ville føre til en "Bonderegjering" og et "Proletariatsregimente". Heri ses bl.a. brugen af det negativt ladede begreb om massen: "Til at vælge dygtige, patriotiske Folkerepræsentanter, dertil er den store Masse af Folket – Hoben – ikke duelig [...]"³⁶

Den danske Folkeven forsøgte at appellere til den redelige og tænksomme læser, der ville støtte deres krav om en særomsorg for økonomiske og dannelsesmæssige interesser. I modsætning hertil stod "Mængden", "som i det hele maa være ukyndig og lidenskabelig." "Den talrige Mængde, den fjerde Stand" blev i *Den danske Folkeven* således anklaget for at "begjære Næstens Gods" og for at ville "voldelig krænke Næsten i dennes lovlige Besiddelse".³⁷

KONKLUSION

I denne artikel har jeg analyseret, hvordan udvalgte aktører i den danske kamp om grundloven i midten af 1800-tallet forstod og anvendte folkebegrebet. Folkebegrebet var et centralt begreb i kampen om grundloven. Artiklen har vist, hvordan aktører anvendte begrebet i en kamp om at definere, hvem der skulle inkluderes i det politiske medborgerskab og få indflydelse i "folkestyret". Jeg konkluderer, at aktører som tilhørte kredsen om Bondevennernes Selskab og den konservative strømning på hver deres måde forsøgte at definere folkebegrebet i 1848-49 i overensstemmelse med deres interesser i kampen om politisk indflydelse og stemmeretten.

Folkebegrebet fungerede som det centrale kampbegreb hos nationalliberale i deres kamp for afskaffelsen af enevælden og etableringen af et konstitutionelt monarki. Samtidig indebar det nationalliberale folkebegreb hegemoniske bestræbelser på, at de nationalliberale selv, som 'folkets kerne', skulle overtage magten i det nye konstitutionelle monarki, idet man anså det veluddannede borgerskab som særligt egnet til at hæve sig op over forskellige klassestridigheder og repræsentere alle sociale grupper til det fælles bedste.

36 Otto Müller, *Om Valgloven efter Grundlovsudkastets §31-33 og Valglovsudkastets § 1, 9, 22, 27 og 31* (København: Universitetsboghandler Reitzel, 1848), 10.

37 "Hvem er 'Folket'?", *Den danske Folkeven*, 8. september 1848.

Aktører som tilhørte Bondevennernes Selskab lagde afstand til den nationalliberale politik i 1848-49, og heri havde folkebegrebet en vigtig funktion. Bondevenner anvendte folkebegrebet med to forskellige betydninger: Enten med henvisning til hele befolkningen eller med henvisning til udelukkende bondestanden. Dette blev brugt til på den ene side at påkalde sig at kunne tale på vegne af hele befolkningen og samtidig at understrege bondestandens særlige position og derfor også særlige adkomst til politisk indflydelse. Jeg har argumenteret for, at bondevenner anvendte et populistisk folkebegreb. Her konstruerede bondevenner et modsætningsforhold mellem de lærde og folket. Folket var de ikke-lærde, de ikke-uddannede, og folket ville ikke acceptere de lærdes ambitioner om at have en særlig adkomst til magten.

Endelig har jeg vist, at konservative aktører forsøgte at vinde folkebegrebet for sig. Konservative aktører afviste nationalliberale og bondevenners forsøg på at erobre folkebegrebet for sig og argumenterede i stedet for, at man kun kunne tale om "folket", hvis man havde hele befolkningen med. Dette folkebegreb anvendte konservative aktører til at kræve særlig repræsentation for udvalgte minoriteter i befolkningen, nemlig intelligentsiaen og de store ejendomsbesiddere, som de anså for at være i fare for at blive undertrykt af den talstærke bondebefolkning i det kommende folkestyre. Godsejere og professorer var nemlig også en del af folket og havde derfor også krav på repræsentation.

Artiklens resultater synes at bekræfte, at folkebegrebet var blevet et uomgængeligt begreb med bred symbolsk appel i midten af 1800-tallet. Aktører med meget forskellige dagsordener tog således udgangspunkt i folkebegrebet og idéer om lige ret og adgang til repræsentation i kampen for indflydelse i den nye styreform. Jeg konkluderer, at folkebegrebet og i en bredere forstand en demokratisk diskurs hermed satte nogle rammer for, hvordan man kunne udtrykke sig politisk i grundlovs-kampen. På hver sin måde forsøgte aktører i de tre grupperinger, jeg har undersøgt, at kæmpe for særrepræsentation for den befolkningsgruppe, de tilhørte og repræsenterede – med udgangspunkt i folkebegrebet og en idé om lighed.

BIBLIOGRAFI

Almuevennen. "Hvo bør vælges til Rigsdagsmedlemmer?" 28. august 1848.

Povl Bagge. *Studier over D.G. Monrads Statstanker*. København: Levin & Munksgaard, 1936.

Claus Bjørn. *Fra reaktion til grundlov. 1800-1850*. København: Gyldendal og Politiken, 1990.

J.F. Schouw og H.N. Clausen, *Ved Thronskiftet 1848*. København: Gyldendalske Boghandling, 1848.

Niels Clemmensen. "Godsejernes organiserede politiske virksomhed under stænderforfatning og Junigrundlov". *Historie* 11, ny række (1974): 29-61

Tine Damsholt. "Om begrebet "folk"", i *Kulturens nationalisering: et etnologisk perspektiv på det nationale*, redigeret af Bjarne Stoklund, 17-47. København: Museum Tusculanums Forlag, 1999. *Den danske Folkeven*. 28. juli 1848.

———. 11. august 1848.

———. "Hvem er "Folket"?" 8. september 1848.

———. 24. oktober 1848.

———. "Valgloven." 5. december 1848.

Den Grundlovgivende Rigsforsamling. *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*. København: Bianco Luno, 1848-1849.

Flyveposten. "Valgloven." 7. marts 1848.

Folket. "Subskriptions-Indbydelse paa Folket." 6. november 1848.

———. "Almuens o: Fjerdestandens Emancipation." 10. april 1849.

Fædrelandet. 3. marts, 1848.

———. 10. februar, 1848.

———. 1. marts, 1848.

———. 4. marts, 1848.

Allan Dreyer Hansen. "Folket eksisterer ikke – derfor har vi populisme. Om Laclaus populismeteorier." *Politik* 20, nr. 4 (2017): 10-28. <https://doi.org/10.7146/politik.v20i4.101531>

Hans Schultz Hansen. *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918 som folkelig og national bevægelse*. Flensborg: Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1990.

———. "De nationale bevægelser vinder frem", i *Sønderjyllands historie 2. Efter 1815*, redigeret af Hans Schultz Hansen, Elsemarie Dam-Jensen, Carsten Porskrog Rasmussen, 72-90. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2009.

Fritz Gschnitzer, Reinhart Koselleck, Bernd Schönemann og Karl Ferdinand Werner. "Volk, Nation, Nationalismus, Masse", i *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bind 7, redigeret af Otto Brunner, Reinhart Koselleck og Werner Conze, 141-431. Stuttgart: Klett, 1992.

Grethe Jensen. "Historikeren C.F. Allen og det danske folk." *Fortid og nutid* 31 (1984): 183-193.

Søren Juelstorp. "Den store forfatningsdebat 1841-42." *Historie/fyske Samlinger* 1 (1995): 59-80.

Ove Korsgaard, *Kampen om folket. Et dannelseperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal, 2004.

- Ernesto Laclau. *On Populist Reason*. London: Verso, 2005.
- Otto Müller. *Om Valgloven efter Grundlovsudkastets §31-33 og Valglovsudkastets § 1, 9, 22, 27 og 31*. København: Universitetsboghandler Reitzel, 1848.
- Jeppe Nevers. *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2011.
- Bertel Nygaard. "Frihed, enhed og historie. Hegelianisme i dansk politisk kultur i det 19. århundrede." *Slagmark* 50 (2007): 15-29.
- . "D.G. Monrads liberale manifest fra 1839." *K&K* 107 (2009): 92-115. <https://doi.org/10.7146/kok.v37i107.22013>
- . "Konservativ utopi? F.C. Sibberns politik i 1840." *temp* 5 (2012): 52-74.
- Anne Engelst Nørgaard. "Hvoraf kommer det, at vi alle ere saa demokratiske som vi ere? – Demokratisk-monarkiske bondevenner i den danske grundlovskamp." *Slagmark* 69 (2014): 71-87. <https://doi.org/10.7146/sl.v0i69.104323>
- . "Nu kommer Bonden. Bondepolitik mellem social bevægelse og parlamentarisk politik i 1848." *Slagmark* 71 (2015): 129-144. <https://doi.org/10.7146/sl.v0i71.107312>
- Quentin Skinner. *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Lorenz Rerup. "Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1808 til 1845", i *Dansk identitetshistorie 2. Et yndigt land 1789-1848*, redigeret af Ole Feldbæk, 325-387. København: C.A. Reitzels Forlag, 1991.
- . "Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866", i *Dansk identitetshistorie 2. Folkets Danmark 1848-1940*, redigeret af Ole Feldbæk, 337-442. København: C.A. Reitzels Forlag, 1992.
- P.M. Stilling. *Kritisk Protest mod Udkastet til Danmarks Statsforfatning*. København: Universitetsboghandler C.A. Reitzel, 1848.
- Hans Vammen. *Den tomme stat. Angst og ansvar i dansk politik 1848-1864*. København: Museum Tusculanums forlag, 2011.

